

РОЗДІЛ 5. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

ОСОБЛИВОСТІ УКРИТТЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ЗАХИСНИХ СПОРУДАХ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУPECULIARITIES OF SHELTERING PARTICIPANTS OF THE EDUCATIONAL
PROCESS IN PROTECTIVE BUILDINGS OF THE CIVIL DEFENSE
DURING THE MARTIAL LAW

Стаття присвячена актуальній проблемі захисту учасників освітнього процесу в закладі освіти під час воєнного стану. У статті визначені умови готовності закладу освіти до проведення навчання в умовах війни з врахуванням безпекового середовища. Сьогодні важливою умовою запровадження навчання за очною та змішаною формою є наявність підготовленої до використання за призначенням захисної споруди, укриття в якій спроможне забезпечити захист усіх учасників освітнього процесу закладу. Встановлені вимоги до підвальних та цокольних приміщень, які можуть використовуватися як найпростіше укриття. Наведено перелік необхідного обладнання найпростішого укриття в закладі освіти. Сформульовано алгоритм дії засновника (керівника) закладу освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту. Яким зокрема передбачено: проведення інвентаризації наявного фонду захисних споруд, що можуть бути використанні для укриття учасників освітнього процесу, визначення потреби фонду захисних споруд, постановка на облік захисної споруди, приведення у готовність до використання за призначенням, розподіл здобувачів освіти по наявних місцях у спорудах, інформування та навчання учасників освітнього процесу діям при отриманні сигналів цивільного захисту та порядку поведінки в укритті. Запропоновано з метою забезпечення готовності захисної споруди до укриття в закладі освіти створювати відповідну ланку з її обслуговування або призначити відповідальну особу. Також зазначено, що успішне виконання завдань зі швидкого та безпечного укриття досягається завчасним плануванням процесу евакуації до захисної споруди та розподілом обов'язків серед відповідальних осіб. Наведено орієнтовний алгоритм дій відповідальних осіб, вчителів та учнів при оголошенні сигналів «Увага всім!» «Повітряна тривога».

Ключові слова: заклад освіти, захисні споруди цивільного захисту, найпростіші укриття, порядок укриття учасників освітнього процесу.

The article is devoted to the up-to-date problem of protecting participants of the educational process in an educational institution during martial law. The article defines the conditions of an educational institution's readiness to conduct training in war conditions, taking into account the security environment.

Today, an important condition for the introduction of full-time and mixed forms of education is the presence of a protective structure prepared for use as intended, the shelter of which is able to ensure the protection of all participants of the educational process of an institution.

There are requirements for basements that can be used as the simplest shelter. The list of necessary equipment for the simplest shelter in an educational institution is given.

The algorithm of actions of the founder (head) of the educational institution regarding the provision of shelter for the participants of the educational process in protective buildings of civil protection has been formulated. It provides: conducting an inventory of the existing fund of protective structures that can be used to shelter the participants of the educational process, determining the need for the fund of protective buildings, registering the protective buildings, bringing it into readiness for use as intended, distributing the students according to the available places in the building, informing and teaching the participants of the educational process to take actions upon receiving civil protection signals and the procedure for handling in the shelter.

In order to ensure the readiness of the protective structure for shelter in the educational institution, it is proposed to create an appropriate link for its maintenance or to appoint a responsible person. It is also stated that the successful implementation of the tasks of quick and safe shelter is achieved by early planning of the evacuation process to the protective structure and the distribution of responsibilities among the responsible persons. An approximate algorithm of actions of responsible persons, teachers and students when announcing the signals "Attention to all!", "Air alarm" is given.

Key words: educational institution, protective buildings of civil protection, the simplest shelters, procedure for sheltering participants of the educational process.

УДК 37:355.58(091)«1970/1980»
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.37>

Богданов Є.П.,
аспірант кафедри педагогіки
й менеджменту освіти
Комунального вищого навчального
закладу «Херсонська академія
неперервної освіти»
Херсонської обласної ради
(м. Івано-Франківськ),
начальник
Навчально-методичного центру
цивільного захисту та безпеки
життєдіяльності Херсонської області

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Воєнні дії в Україні загострили питання організації захисту учасників освітнього процесу від небезпечних чинників ураження, що стало визначальним при запровадженні форми навчання для кожного конкретного закладу освіти. Розпочинаючи

новий навчальний 2022/23 рік засновники (керівники) закладу освіти, за погодженням з військовими адміністраціями, повинні врахувати безпечову ситуацію, що склалася в населеному пункті, дослідити спроможність закладу забезпечити безпеку учасників освітнього процесу та, відповідно

до отриманих результатів, встановити найбільш прийнятний режим роботи закладу освіти [1].

За рекомендаціями Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) на першому етапі підготовки до навчального року створюються комісії, до складу яких бажано залучати представників підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій України (далі – ДСНС України) та Національної поліції, які визначають готовність закладу до проведення навчання із забезпеченням заходів захисту та складають відповідний акт, який затверджується начальником військової адміністрації. Відповідно до безпекового середовища, дистанційна форма роботи запроваджується в закладах освіти на тимчасово окупованих територіях та територіях ведення бойових дій. На інших територіях очна форма роботи встановлюється для тих закладів, які мають обладнані захисні споруди, в межах їх розрахункової кількості, та підготовлені для укриття учасників освітнього процесу за сигналом «Повітряна тривога» або іншим сигналом цивільного захисту [2].

Отже, головною умовою проведення очного навчання в умовах воєнного стану стає наявність в закладі освіти готової до експлуатації захисної споруди. За умови її відсутності, керівник закладу повинен забезпечити пристосування наявних приміщень та споруд для укриття здобувачів освіти й персоналу, та використання їх як найпростішого укриття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації заходів цивільного захисту в закладах освіти присвячені роботи вітчизняних дослідників С. Осипенко, А. Іванова, П. Волянського, В. Михайлова та Т. Демченка. Їх науковий пошук в першу чергу орієнтується на підвищення рівня підготовки керівників у сфері цивільного захисту, формування системи підвищення кваліфікації керівного складу і фахівців галузі цивільної безпеки, оновленню підходів до проведення практичних заходів підготовки у закладах освіти. Разом з тим недостатньо вивченим залишається питання щодо проведення заходів цивільного захисту в закладі освіти в умовах воєнного стану.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах воєнного часу для захисту населення в першу чергу використовуються засоби колективного захисту, що передбачає укриття у фондї захисних споруд, який складають сховища, протирадіаційні укриття, споруди подвійного призначення, найпростіші укриття. Відповідно до положень Кодексу цивільного захисту забезпечення працівників та здобувачів закладів освіти засобами колективного захисту належить до повноважень керівника закладу. Зауважимо, що за рекомендаціями ДСНС України учасники освітнього процесу підлягають укриттю в таких видах захисних споруд як

протирадіаційні укриття або споруди подвійного призначення з властивостями протирадіаційного укриття [3]. Водночас сьогодні такі споруди мають лише 11 % закладів освіти. В особливий період, насамперед у період воєнного стану, збільшення фонду захисних споруд відбувається шляхом будівництва швидко споруджуваних захисних споруд та облаштування таких фортифікаційних споруд як найпростіше укриття. Отже, більшість закладів освіти мають забезпечити наявність найпростіших укриттів. Вочевидь для керівників закладів освіти актуальним стане питання визначення потреби у захисних спорудах, створення та підготовка найпростіших укриттів. Разом з тим, до останнього часу вимоги до облаштування та експлуатації найпростішого укриття були неунормовані. З врахуванням ситуації, яка складається в Україні, наявності постійної загрози обстрілів по всій території країни, ДСНС України та МОН України розробили окремі рекомендації для закладів освіти щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту, зокрема і в найпростіших укриттях.

Мета статті – здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення, рекомендацій ДСНС України та МОН України щодо порядку укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах, та узагальнити вимоги до порядку використання найпростіших укриттів в закладах освіти на період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Найпростіше укриття – це фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне приміщення, інша споруда підземного простору, в якій можливе тимчасове перебування людей з метою зниження комбінованого ураження від небезпечних чинників, а також від дії засобів ураження в особливий період [4]. Найпростіше укриття у воєнний період повинно забезпечувати захист від таких небезпечних факторів ураження як:

- дія звичайних засобів ураження, як то стрілецька зброя, уламки ракет, гранат, артилерійських боєприпасів;
- дія повітряної ударної хвилі при застосуванні звичайних засобів ураження та побічної дії сучасної зброї масового ураження;
- негативний вплив від інших будівель та споруд, інженерних мереж, руйнування або аварії на яких може призвести до загибелі або травмування людей, які підлягають укриттю;
- зовнішнє іонізуюче випромінювання (у разі радіоактивного забруднення місцевості).

Розпочинаючи роботу з облаштування найпростішого укриття керівнику закладу освіти доцільно оглянути та оцінити існуючі будівлі та споруди з метою визначення можливості їх використання як найпростішого укриття. Насамперед слід оглянути:

– приміщення у підвальних та цокольних поверхах, як-от тири, спортивні зали, ігрові кімнати, складські приміщення;

– приміщення перших поверхів та окремо розташовані наземні приміщення, зокрема майстерні, господарські приміщення. При цьому важливо, щоб вони мали надійні огорожувальні конструкції та існувала технічна можливість їх підсилення.

Підкреслимо, що захисні властивості приміщень на перших поверхах забезпечуються стінами 2–2,5 цеглини, або цільними залізобетонними конструкціями товщиною 56 см. Відповідні захисні властивості також забезпечує шар ґрунту товщиною 67–78 см (мішок з піском (ґрунтом) укладений поперек конструкції. Посилити захисні властивості можна й закладенням невеликих віконних отворів мішками з піском, бетонними блоками цегляною кладкою, або таким же чином укріпивши стіни.

Зауважимо, що заклад освіти може на догвірних умовах використовувати як укриття приміщення інших суб'єктів господарювання, за умови розташування їх на відстані до 100 метрів. Також як укриття можна розглядати розташовані у безпосередній близькості до закладу підземні переходи, тунелі, споруди котлованного типу: паркінги, підземні торговельні центри, підземні порожнини різного призначення тощо.

Для визначення можливості використання обстежених приміщень у якості найпростіших укриттів керівник закладу звертається до органу місцевого самоврядування, який є засновником закладу, щодо створення відповідної комісії з огляду та оцінки. До складу комісії залучаються (за згодою) фахівці місцевих органів управління освітою, структурних підрозділів з питань цивільного захисту, містобудування та архітектури, охорони здоров'я органів місцевого самоврядування, а також фахівці територіальних органів та місцевих підрозділів ДСНС України, Держпродспоживслужби.

Оглядаючи наявні приміщення слід враховувати основні вимоги, які висуваються до найпростішого укриття:

– забезпечення електроживленням, штучним освітленням, системами водопроводу та каналізації. За відсутності водопостачання та каналізації наявні приміщення для встановлення виносних баків та нечистот;

– основні приміщення, призначені для укриття людей, мають примусову або природну вентиляцію;

– забезпечення двома евакуаційними виходами, один з яких може бути аварійним. Якщо планується укривати менше ніж 50 осіб, нормами допускається наявність одного виходу. Виходи повинні забезпечувати достатню пропускну спроможність та допускати можливість користування, при необхідності, особами з інвалідністю та іншими маломобільними групами;

– висота приміщень становить не менше 2 метрів. Висота дверних отворів складає 2 метри (в окремих випадках не менше 1,8), ширина – не менше 0,9 (в окремих випадках не менше 1,8) метрів;

– отвори при входах (виходах) закриваються посиленими дверима із негорючих матеріалів або захисними екранами, висотою не менше 1,7 м;

– приміщення перебувають у задовільному санітарному та пожежному стані.

Водночас слід зважати на характеристики, які унеможливають використання приміщень у якості найпростішого укриття:

– приміщення розташовано поблизу великих резервуарів із вибухонебезпечними, небезпечними хімічними, легкозаймистими та горючими речовинами, водопровідними та каналізаційними магістралями, руйнування яких може призвести до гибелі або травмування працівників та здобувачів освіти;

– приміщення зазнають негативного впливу технологічних, стічних, ґрунтових або поверхневих вод;

– через приміщення проходять водопровідні, каналізаційні та інші магістральні інженерні комунікації (за винятком внутрішньо будинкових інженерних мереж).

Визначивши приміщення, які можуть використовуватися для укриття учасників освітнього процесу, необхідно вирахувати їх розрахункову місткість для встановлення кількості найбільшої навчальної зміни. Місткість вираховується з розрахунку 0,6 м² площі основних приміщень на одну особу. За можливості розміщення двоярусних нар площу може бути зменшено до 0,5 м² на одну особу, при триярусному – до 0,4 м² на одну особу. Якщо потужності захисних споруд є недостатніми для укриття всіх учасників освітнього процесу, то навчання може бути організовано шляхом розподілу навчального часу в межах годин (змін) упродовж дня, тижня, місяця або семестру.

Загальна підготовка найпростішого укриття може передбачати: прибирання приміщень від сміття, винесення непотрібних та зайвих речей, демонтаж тимчасових перегородок, укріплення віконних отворів та закладення їх мішками з піском, укріплення вхідних дверей, звільнення проходів, перевірку освітлення, електропроводки та вмикачів, облаштування вентиляційних отворів, облаштування забору води з систем централізованого водопостачання, облаштування окремих приміщень для санвузлів з під'єднанням до каналізації або забезпеченням виносної тари для нечистот, що щільно закривається. За можливості слід передбачити автономне електропостачання від акумуляторів та генераторів, визначити місця для приготування їжі, зокрема, з використанням електроплиток.

Для використання найпростішого укриття керівник закладу забезпечує його оснащення відповідним обладнанням та майном. Обладнання найпростіших укриттів має забезпечувати безперервне перебування в ньому впродовж не менше 48 годин. Так, приміщення, які використовуються для укриття, забезпечуються:

- місцями для сидіння, лежання. У закладах освіти використовуються наявні стільці, лавки, ліжка, а також інші засоби: спортивні мати, килими (килимки та туристичні), за умов їх використання на підлогах відповідних приміщень та забезпечення площі на одну особу, яка підлягає укриттю, не менше 1 м²;

- резервним штучним освітленням: електричними ліхтарями, свічками та електроживленням. Електричні світильники мають бути захищеними від механічного пошкодження. Для освітлення захисних споруд можуть використовуватися світлодіодні та інші енергоощадні лампи. Усі розетки, встановлені в захисній споруді, мають обладнуватися трафаретними позначеннями: «Радіо», «Телефон», «220 В»;

- ємностями з питною водою, з розрахунку 2 л на добу на одну особу та технічною водою, за відсутності централізованого водопостачання. Ємності мають бути виготовлені з матеріалів, дозволених для застосування у зазначених цілях. Ємності з водою можуть розміщуватися в приміщеннях призначених для укриття людей;

- контейнерами для зберігання харчових продуктів. Запасом продуктів тривалого зберігання: консерви, консервація. Запасом теплих речей та ковдр, які зберігаються у водонепроникних чохлах;

- виносними баками для нечистот, що щільно закриваються;

- первинними засобами пожежогасіння. Місця розташування первинних засобів пожежогасіння, план евакуації із захисної споруди позначаються й освітлюються;

- засобами надання медичної допомоги;

- засобами зв'язку та оповіщення: телефоном, радіоприймачем, мережею Інтернет. Встановленням Wi-Fi пристроїв для продовження проведення занять, за можливості;

- шанцевим інструментом: сокирами, ломами, лопатами штиковими та совковими, пилами-ножівками по дереву, по металу тощо.

Місце розташування найпростішого укриття позначається відповідною табличкою розміром 50 × 60 см з написом «Місце для укриття». Також зазначається адреса місця розташування, місце зберігання ключів та номер телефону особи, відповідальної за її експлуатацію. На маршрутах руху до укриття мають бути встановлені відповідні покажчики напрямку руху.

Результати проведеної роботи з підготовки захисної споруди оформлюються шляхом

складання акту оцінки об'єкта (будівлі, споруди, приміщення) щодо можливості його використання для укриття населення як найпростішого укриття. Після оформлення акту відомості щодо найпростішого укриття заносяться до книг обліку споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, яку ведуть відповідні органи місцевого самоврядування [5].

Наступним кроком щодо організації процесу укриття учасників освітнього процесу є забезпечення своєчасного приведення найпростішого укриття у готовність до використання за призначенням. З цією метою керівник закладу освіти створює відповідне формування з обслуговування захисної споруди або призначає особу відповідальну за її обслуговування та утримання. Керівник формування (відповідальна особа) повинен пройти відповідне навчання у навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Важливою складовою забезпечення своєчасного укриття у захисній споруді є планування власне процесу евакуації до споруди та навчання учасників освітнього процесу діям за сигналами оповіщення та правилам поведінки. Керівник закладу призначає особу, відповідальну за проведення евакуації (або покладає ці обов'язки на комісію з питань евакуації закладу) та затверджує порядок дій при отриманні сигналу «Повітряна тривога». Порядком дій, який розробляє особа, відповідальна за евакуацію визначається:

- розподіл учасників освітнього процесу за місцями в найпростішому укритті;

- маршрути руху до укриття для кожного класу, колони;

- відповідальна особа за увімкнення наявної системи оповіщення (ланка зв'язку та оповіщення);

- відповідальні на маршрутах руху колон, які регулюють хід евакуації та забезпечують відкриття евакуаційних виходів (ланка охорони громадського порядку);

- відповідальні за супроводження здобувачів освіти (у молодших класах до вчителів приставляють помічників) та перевірку наявності усіх учнів у укритті (класні керівники, вчителі);

- відповідальні за перевірку закладу на наявність учнів, що залишилися в приміщеннях закладу, вулицях, знаходяться поза межами захисної споруди (ланка охорони громадського порядку);

- місце перебування медичного працівника (учасників санітарного посту);

- дії ланки з обслуговування захисної споруди з розміщення учасників освітнього процесу;

- дії при виявленні відсутності учасників освітнього процесу в захисній споруді тощо.

Для забезпечення швидкої та безпечної евакуації з персоналом та здобувачами освіти на

початку навчального року плануються навчальні заняття та практичні тренування щодо відпрацювання порядку укриття в захисних спорудах. Під час навчальних занять учні ознайомлюються з інформацією щодо місць розташування захисної споруди, правилами перебування в укритті. Під час тренувань відпрацьовується евакуація до захисної споруди як окремих класів, так і всього закладу освіти одночасно.

При організації освітнього процесу в очному або змішаному режимі у разі включення сигналу «Повітряна тривога» або інших сигналів оповіщення забезпечується безумовне переривання освітнього процесу. Вчитель миттєво сповіщає учнів (словесно) про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації. Учасники освітнього процесу пересуваючись двома колонами в класі швидко залишають кабінети. При обмеженому просторі для пересування учні залишають класи групами. Учні повинні організовано пройти до фонду захисних споруд та перебувати в них до завершення тривоги. Освітній процес може завершуватися в укритті, а після відбою тривоги учасники можуть повернутися до приміщення закладу освіти та продовжити процес навчання з урахуванням необхідного корегування [6].

Не можна обійти увагою роботу з батьками. Заклади освіти перед початком навчального року мають пояснити батькам, за якими формами навчання здійснюватиметься освітній процес, показати місце розміщення укриття, де під час повітряної тривоги будуть перебувати діти, розробити та пояснити батькам правила перебування в укритті та правила передачі дитини батькам після завершення тривоги тощо.

Висновок. Аналіз нормативної бази щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу у фонді захисних споруд цивільного захисту засвідчив, що на даний час розроблений перелік необхідних організаційних та практичних заходів, спрямованих на створення та приведення у готовність засобів колективного захисту у закладах освіти в умовах воєнного часу. Зокрема визначені вимоги до споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, сформовано перелік їх необхідного обладнання. Розроблений алгоритм дій засновника (керівника) закладу освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту, який передбачає проведення інвентаризації наявного фонду захисних споруд, визначення потреби фонду захисних споруд, постановку на облік захисної споруди, приведення у готовність до

використання за призначенням, розподіл здобувачів освіти по наявних місцях у спорудах, інформування та навчання учасників освітнього процесу діям при отриманні сигналів цивільного захисту та порядку поведінки в укритті. Для забезпечення готовності захисної споруди до укриття в закладі освіти створюється відповідна ланка з її обслуговування або призначається відповідальна особа. Для успішного виконання завдань зі швидкого та безпечного укриття керівник закладу освіти повинен завчасно спланувати процес евакуації до захисної споруди та розподілити обов'язки серед відповідальних осіб. Перспективами подальших досліджень є імплементація вимог нормативних документів у закладах освіти Херсонської області. На початку 2022/23 року Херсонщина є тимчасово окупованою територією та територією ведення бойових дій, отже єдиною формою проведення навчального процесу є дистанційне навчання. Разом з тим, після деокупації території та відновлення роботи закладів освіти, які зазнають значних руйнувань в ході бойових дій, прогнозуємо необхідність спорудження захисних споруд з визначеними захисними властивостями в освітніх закладах вже на етапі відбудовування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні : Постанова КМУ від 24 червня 2022 року № 711. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2022-p#Text>
2. Особливості організації 2022/23 навчального року : рекомендації МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/osoblivosti-organizaciyi-202223-navchalnogo-roku>
3. Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти : лист ДСНС України від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi>
4. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02 жовтня 2012 р. № 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013, № 34–35. Ст. 458.
5. Алгоритм дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів управління освітою, керівників закладів освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу у фонді захисних споруд цивільного захисту : методичні рекомендації ДСНС України. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi>
6. Примірний алгоритм дій населення за сигналами оповіщення цивільного захисту «Увага всім», «Повітряна тривога» захисту : методичні рекомендації ДСНС України. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi>